

Yazarlar/Authors

Oğuz Han ÖZTAY*

Makale Adı/Article Name

Sovyetler Birliği'nde Uygulanan Kolektivizasyon Politikaları ve Reprisiya Döneminde Azerbaycan Basını (1930-1939)

Collectivization Policies Applied in The Soviet Union and The Azerbaijan Press in The Reprisia Period (1930-1939)

ÖZ

Sovyetler Birliği'ndeki Türk halklarının çeşitli unsurlarla bir araya gelmemeleri amacıyla uygulanan politikalar, zaman zaman şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Özellikle Azerbaycan'ın nispeten diğer halklara göre daha güçlü görünmesi birbirine olan bağlılığı ve Türkiye ile yakın ilişkileri, Sovyet yönetiminin Azerbaycan Türklerine uyguladığı yaptırımların çeşitliliğini artırmıştır. Sosyal yaptırımların en üst seviyede olduğu dönem içerisinde Azerbaycan basını kontrol altına alınmış ve fikir, düşünce ve ifade özgürlüğü engellenmiştir. Sovyet yönetimi, sosyal ve tarım sisteminin bir parçası olan Kolhoz sisteminde önemli rol oynayan Azerbaycan Türkleri ve diğer azınlık için Kollektifleşme adı altında sürgün politikaları uygulamıştır. Azerbaycan Türkçesi'nin kullanımının yasaklanmasıyla birlikte Azerbaycan Türkleri'nin haberleşme kanalı da engellenmeye çalışılmış, devlet güdümündeki gazetelerle sosyal değerlere saldırılar başlatılmıştır. Ayrıca radyo ve sinema da Sovyet idaresi tarafından baskı ve denetim altında tutularak propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Hedef gösterilen kişiler devlet tarafından tutuklanmış, bir çatışma ortamı oluşturulmuş ve kişiler arası iletişim cepheleşmeye dönüşmüştür. Ekonomik durumu kötüye giden, toplumsallaşamayan ve dışlanan Azerbaycan halkı, giderek yalnızlaştırılmaya çalışılmıştır. Uygulanan Reprisiya politikası ile Rus şovenizmi yükselirken, Ermeniler de Ruslardan aldıkları destek ile başta Azerbaycan halkı olmak üzere diğer azınlıklara karşı saldırılarda bulunmuşlardır. Kapatılan, basılan ve çoğunlukla saldırı ve sansüre maruz kalan Azerbaycan basını da kısıtlı imkânlar karşısında bireysel aydınların çalışmalarına muhtaç hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Reprisiya, Azerbaycan, Basın tarihi, Medya, Sansür, Kolektivizasyon Politikaları.

ABSTRACT

The policies implemented to prevent the Turkish peoples in the Soviet Union from coming together with various elements turned into acts of violence from time to time. In particular, Azerbaijan's relatively stronger appearance compared to other peoples, its interdependence, and close relations with Turkey increased the variety of sanctions imposed by the Soviet administration on Azerbaijani Turks. When social sanctions were at the highest level, the Azerbaijani press was taken under control, and freedom of thought, though, and expression was prevented. The Soviet administration implemented exile policies under Collectivization for the Azerbaijani Turks and other minorities, who played an essential role in the Kolkhoz system, part of the social and agricultural system. With the prohibition of the use of Azerbaijani Turkish, the communication channel of Azerbaijani Turks was also tried to be blocked, and attacks on social values were started with state-run newspapers. In addition, radio and cinema were also used as propaganda tools under pressure and control by the Soviet administration. The state arrested the targeted people, created an atmosphere of conflict, and interpersonal communication turned into a confrontation. The people of Azerbaijan, whose economic situation deteriorated, could not socialize and were excluded, were increasingly isolated. While Russian chauvinism increased with the Reprisiya policy implemented, Armenians also attacked other minorities, especially the Azerbaijani people, with the support they received from the Russians. The Azerbaijani press, which was closed, pressed, and most exposed to attacks and censorship, became dependent on the work of individual intellectuals in the face of limited opportunities.

Keywords: Reprisiya, Azerbaijan, History of the press, Media, Censorship, Collectivization Policies.

Giriş

1920'de bağımsız Azerbaycan Devleti'nin çökmesiyle Azerbaycan basını tekrar Rusya'nın egemenliğine geçmiş ve Sovyet gazeteciliği dönemi başlamıştır. En katı sıkı denetim kurallarını başlatan Sovyet hükümeti 1930'lu yılların repressiyasını diğer alanlarda olduğu gibi basında da kullanmıştır. Özgür ve bağımsız basın kuruluşları tamamen yasaklanmış, kitle iletişim araçları tamamen devletin ve Komünist partinin yönetimine geçmiştir. Bu dönemde Komünist partisi siyasi ideolojisinin benimsenmesi ve etki alanının artması için Moskova radyosunun yanında Azerbaycan radyosu da propaganda aracı olarak kullanılmıştır (Enserov, 2011:134). Sosyalizmin başarılı olmasını amaçlayan rejim'in bu amacı tarihi kaynaklara bakıldığında zaman repressiya¹ sonrasında gerçekleşmiştir. Aslında bu repressiyaların sosyalizm başarılı olduktan sonra da devam edeceği düşünülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması bunun gerçekleşmesini engellemiştir.

1. Repressiya Dönemi Direnişleri

SSCB'de siyasi bir amaç taşıyan repressiyalar 1920'li yıllarda başlamıştır. Azerbaycan tarihinde repressiya olarak isimlendirilen dönem, Sovyet ihtilali döneminde Azerbaycan ile birlikte diğer devletleri de etkilemiştir (Kerimova, 2017: 188). Lenin ve Stalin'in emriyle Solovetsky adalarında ilk yaşayanlar ise siyasi görüşleri nedeniyle tutuklananlardır. 1911 yılında kurulan ve Azerbaycan'ın en eski siyasi partisi olan "Müsavat" partisinin yüzlerce üyesi adanın ilk nüfusu olmuş ve kampa gelen Gorky'i bile azimleriyle şaşırtmayı başarmışlardır. 1930'lu yıllarda daha da yaygın hale gelen repressiyaların doğası ve bileşimi değişmiştir. Bunun sonucu olarak toplumun tüm kesimleri bu siyasi depreme kurban gitmiştir (Repressiya: Gizlin və gerçəkləri ilə, 2021).

Bilindiği üzere Bolşevikler, Ekim silahlı isyanını kardeş katliamına katılan köylülere aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Köylülere toprak sözü verdikleri için toprağı önceden köylüler arasında bölmüşlerdir. Çok geçmeden onlardan her türlü vergi ve gıdayı toplamaya başladılar. Başlangıçta köylü direnişine katılan birçok köylü ailesi Sovyet karşıtı unsurlar olarak Sibiryaya ve Uzak Kuzey'e (tabii ki çoğu orada öldü) sürgün edilmiş ve orada hayatlarını kaybetmişlerdir. 1920'li yılların başından 1930'lu yılların sonlarına doğru "kolektifleştirme" adı altında tarımda özel mülkiyetin yerini ortak mülkiyet esasına dayalı tarım almıştır. Sovyet ceza kuruluşları tarafından köylülerin tüm mülkiyetlerinin ellerinden alınması, daha doğrusu mülkiyetlerinin sahiplenilmesi köylülerin toplu halde eylemler yapmasına sebep olmuştur. Köylülerin hakları için yaptıkları bu eylemler siyasi otoriteler tarafından haydutluk olarak adlandırılmış ve sonuç olarak yetkililer bu protestoları ve eylemleri en modern silah ve askeri teçhizatla bastırmaya başlamışlardır (Gahramanlı, 2019: 168). Kurumlar tarafından oluşturulan acil durum üzerine; Nahçıvan, Karabağ, Şeki, Zagatala, Guba, Lenkeran, Abşeron ve diğer yerlerde binlerce kişiyi kurşunlayarak ölüme mahkûm etmiş ve sürgüne göndermiştir.

¹ Repressiya kelimesinin sözlük anlamı baskı, şiddet, hapis, sürgün ve ölüm iken, Sovyet tarihinde Stalin döneminde ülke çapında sürdürülen devlet politikasının adı olmuştur. Repressiya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği politikasında infaz, insanların kurşuna dizilmesi, sürgün, kişilerin sınır dışı edilmesini ifade etmektedir.

2. Azerbaycanlılara Karşı Repressiyalar

Geçmiş Sovyetler Birliği döneminde toprak ve nüfus bakımından en çok repressiyaya maruz kalan öncelikle maruz kalan Güney Kafkasya topluluklarıyken bir diğeri de ilk sırada olmak suretiyle Azerbaycan Türkleridir ki; bunun da birkaç nedeni vardır. Azerbaycan Türkleri yaşadıkları topraklar bakımından sadece Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde yaşamıyor, komşu Gürcistan ve sonradan Bolşevikler tarafından Azerbaycan toprakları üzerinde kurulan Ermenistan'da da yaşamaktaydılar. Moskova'dan gelen emirleri büyük bir zevkle yerine getiren yerli Ermeni memurları "halk düşmanı" projesini tamamlamak için ilk sırada Azerbaycan Türklerini tutuklamaktaydı. Bunun nedeni olarak da komşu ülke Türkiye'nin "casusu" olma ihtimalini gösteriyorlardı. Ermeniler bu yaptıklarıyla hem Bolşeviklere sadakatlerini göstermiş hem de sinsiyetlerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Amaçları Azerbaycan Türklerini kendi ata yurtları olan topraklarından çıkararak Ermenilerin sayısını bu topraklarda çoğaltmaktır. Azerbaycanlı bilim insanı Ziya Bünyadov, kendisinin "Qırmızıterror" (Kırmızı terör) isimli kitabında repressiyalar ile ilgili şöyle yazmaktadır:

Azerbaycan halkının asıl trajedisi 1936'da başladı. Halka karşı, özellikle aydınlara karşı ceza tedbirleri 1937-1938'li yıllarda daha da acımasızlaştı. Devlet yönetimindeki Sumbatov, Borshov, Gerasimov, Sinman, Sherin, Grigoryan, Markaryan, Galstyan, Ohanesyan, Avanesyan ve Atakishiyev gibi zalim kişiler kölelerinin ve diğerlerinin desteği ile 70-80 bin aydın temsilcisini (bilim adamı, yazar, sanatçı, öğretmen, genç, din adamı, Sovyet ve parti yönetimi çalışanı, asker) tek kelimeyle bütün düşünen beyinleri, sıra dışı düşünme kabiliyetine sahip olan insanları benzeri görülmemiş bir vahşetle katletmişlerdir. Tek bir yabancı dil bilen kişileri dahi katlediyorlardı. Ölüm ve ceza makinesi mola vermeden çalışıyordu. Her bir "halk düşmanı"na mahkemede sadece 15 dakika zaman ayrılıyordu. (Bünyadov, 1993:62).

Azerbaycan'da Sovyet hükümeti kurulduğu andan itibaren 11. Kızıl Ordu'nun özel birimi aydınlara, Azerbaycan'daki tüm parti üyelerine, hatta liberal düşünceli olan insanlara varıncaya dek zalimce muamele yapmaya başlamıştır. On kişiden fazla general, mahkemeye çıkmadan ve yargılanmadan kurşuna dizilmiştir. Hâlbuki Azerbaycan ordusu Kızıl Ordu'ya karşı savaşmamıştır.²

Bolşeviklerin ilk siyasi hedefi Müsavatçılardır. Onlara karşı "hak savaşı" başlatma zamanı gelmiştir. Amaçları kendilerine engel olanları ortadan kaldırmak, düşmanlarını, düşüncelerini ifade edenleri sıkıştırarak öldürmektir. "İttihad" partisinin üyelerinin kaderi "Müsavat" partisinin üyelerinin kaderi ile aynı olmuştur. Daha sonra onlar hiçbir af kararı verilmeden farklı hapisanelere gönderilmiştir. Bu da onların ölüme terk edilmesi anlamına gelmektedir (Qafarov, 2008: 140)

3. Kollektivizasyon Politikaları

Zenginliğin halk arasında paylaşımı, topraklara el koyulması ve halkın elindeki malların uzaklaştırılması Sovyet yönetimi tarafından "kollektivizasyon" ya da kolektifleştirme şeklinde tanıtılmıştır (Ergün, 1992: 110-111). 1924'te Lenin'in ölümünün ardından, 1924-1953 yılları

² 19 Ocak 1990 tarihinde olağanüstü hal ilan edilirken, aynı saatlerde Kızıl Ordu birlikleri havadan, karadan ve denizden Azerbaycan'a çıkartma yaptı. Bu çıkartmanın amacı daha çok Azerbaycan'daki bağımsızlık yanlılarını ezmek olmuştur.

arasında görev yapan Sovyet lideri Stalin ‘kollektivizasyon’³ adlı politikasını uygulamaya koyarak, ülkedeki tüm malları devletleştirmek, mahsullere el koymak, ihracatı artırmak, Sovyet sanayisini ve ordusunu güçlendirmek için kaynak oluşturmak istemiştir. Stalin bu planlarını gerçekleştirmek istemiştir. Bu yolda kendisine engel olacak tüm muhaliflere karşı çok acımasız politikalar yürütmüştür. (Onay, 2007:182). Ayrıca Sovyetlerin 1930 yılında başlayan kollektivizasyon uygulamalarının yaşandığı yıllar Türklerin yoğun olarak göç ettikleri dönemlerdir (Andican, 2003: 160-164). Kolektifleştirme, Azerbaycan’ın 1920’li ve 1930’lu yılları arası olan tarihinin en korkunç dönemlerindedir. Bu yıllar Azerbaycan köylüsünün tarihine en ağır, sıkıntılı, korkunç günler olarak geçmiştir. Kolektifleşmenin anlam ve getirisi tamamen anlaşılmamış, ona hazır olmayan Azerbaycan Halkı için bu süreç çok ağır olmuştur. Tüm birliği kapsayacak şekilde başlayan bu süreç, Azerbaycan’da daha acımasızca yürütülmüştür. 1930 yılının Şubat ayında hayvancılığın yanı sıra arıcılık ve ipekböceği yetiştiriciliğini de sosyalleştirme kararı alınmıştır. 1930 yılının 21 Mart tarihli “Komünist” gazetesinde Rəsmi fərman (Resmi kararname) başlıklı haberinde ; “Kurumlardan aldığımız bilgilere göre, toplu çiftlik merkezimiz mahallelere bir görevli göndermiştir ve her şeyi (*horozların, tavukların, kovanların*) sosyalleştirilmesi ve kollektifleştirilmesi teklif edilmiştir. Bardak ve tabakların bile sosyalleştirildiği söylenmektedir” şeklinde haberler basında yer almıştır (Rəsmi fərman, Komünist Gazetesi, 1930: 1). Kolektifleştirmenin etkileri özellikle eşkıya olarak kabul edilen köylüler üzerinde olmuştur. Sovyetler Birliği kurulduğu günden itibaren sisteme karşı duran ve eşkıya olarak nitelenen kişi ve gruplarla mücadele edilmekteydi. 1928 yılından sonra azaltma ve sıkıştırma siyaseti ile onlara karşı yüksek vergiler koyulmuş, fazla tahıllar zorla ellerinden alınmış, çoban tutmak, toprağını ve araçlarını kiraya vermek sınırlandırılmıştır. Toplu kolhoz⁴ harekâtı başladıktan sonra ise Kolektifleşme esasına dayalı olarak sınıflandırılan “eşkıyaların” da bitirilme siyasetine geçilmiştir. Yönetim, “eşkıyalarla”, mülk sahipleriyle ve zenginlerle mücadele edebilmek adına halkı da işin içine katmak için, basında büyük çaplarda yayınlar yapmaya başlamıştır. Gazetelerde bu grupların sosyalizmin düşmanı oldukları ile ilgili yönlendirici yayınlar yapılmıştır. “*Muhtarın acımasızlığı*”, “*Köylülerin isyanı*”, “*Milyoncu Tagiyev işçileri acımasızca dövüyor*” başlıklı yazılarla “hileci” ve “zalim” mülk sahiplerinin işçilere kötü davrandıkları halka lanse edilmiştir (Abbasov, 1986: 47).

Ülke genelinde eşkıyalara karşı savaşlar anti Sovyet, antikomünist, “devrime karşı varlık” başlıkları altında yürütülüyordu. Yakalananların aile büyükleri tutuklanarak kurşuna diziliyor, aile üyeleri ise Sibiryaya veya Orta Asya’ya sürgün ediliyordu. İkinci kolhoz harekâtına karşı çıkan zengin köylüler aileleri ile birlikte aynı yerlere gönderiliyordu. Köylülerden şüpheli olarak yakalanan kişiler ise ülke dâhilinde farklı bölgelere gönderilerek kamplarda tutuluyordu.⁵

³ Stalin döneminde başlayan Kollektivizasyon temelde toprak sahiplerinden toprakların alınıp kollektifleştirilmesi fikrini içeren bir toprak reformudur.

⁴ Kolhoz-Ruşça Kollektivnoye Hozyaystvo (kolektif işletme) kelimelerinin kısaltılmış halidir. Eski SSCB’de tarım sektöründe “kolektif tarımla” uğraşan birliklerdir. Stalin’in en önemli politikalarından olan kolhoz sisteminde, toprağın mülkiyeti devlete ait olmakla beraber sembolik bir rakamla köylülere kiraya verilir.

⁵ Stalin, sosyalizmi inşa etmenin herşeyi devletleştirmekten geçtiğine inanmaktaydı. Bu sebeple ilk sürgününü toprakların devletleştirilmesine karşı çıkan köylülerle başlamıştı. Bu sürgüne sadece toprak sahipleri değil, devlete hayvanlarını vermek istemeyen topraksız köylüler maruz kalmışlardı. Kırsal alanlarda yaşanan bu sürgünler, iktidar tarafından “kulak” sürgünleri diye adlandırılmıştı. Bu köylü sürgünü Kremlin iktidarı tarafından son derece planlı ve kararlı uygulanmıştı. Köyün güçlülere ve zenginlere ifade edilen köylüler de Stalin’in kurbanları olmuşlardı. Sahip oldukları bütün varlıklarını geride bırakarak Orta Asya ve Sibiryaya sürülmüşlerdi.

Repressiya dönemine maruz kalan ve kurşuna dizilenlerin sayısını gösteren tablo "Eynal Əliyev'in Azerbaycan SSR-də XX Əsrin Siyasi Repressiya Qurbanları" adlı eserden yararlanılarak oluşturulmuştur (Əliyev, 2003:109-122). Tablo 1'de de görüldüğü gibi en çok ölüm 1938 yılında olmuştur.

Yıl	Repressiyaya maruz kalıp öldürülenlerin sayısı
1931	149
1932	52
1933	45
1934	35
1935-1936	66
1937	2775
1938	2858

Tablo 1. Repressiyaya maruzte kalarak öldürülenlerin yıllara göre dağılımı

4. Kolhoz Sistemi Döneminde Medya ve Din

Sovyetler Birliği'nde devlete ait topraklarda üretim yapan, ücretin emeğin niteliğine ve çalışma süresine göre verildiği, belli sayıda köylü ailenin oluşturduğu devletin veya devlet ile çiftçilerin ortak mülkiyetindeki tarım işletmesi anlamına gelen bir kavramdır Kolhozculuk. Azerbaycan'da yaşanan genel değişim ve dönüşüm süreci ile birlikte kitle iletişim süreci de değişime uğramıştır. Örneğin, Sovyet döneminde radyo ve sinemaya Sovyet idaresi tarafından el konulmuş ve bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Başka bir deyişle, bu dönem içinde medya sistemin siyasi ve ideolojik amaçlarına hizmet etmiştir. Ayrıca, Sovyet döneminde gazete ve yayınevleri üzerinde de baskı kurulmuştur. 1938 yılı itibariyle uygulanan repressiya uygulamaları ile, basın ve yayım faaliyetlerini yürüten kadrolar ortadan kaldırılmış, kitaplar yakılmış ve denetim altında olan kurumlar tamamen Sovyet idaresinin denetimi altına girmiştir (Teğin, 2017:93-94). Kolhoz Sistemi; ekonomi, eğitim, kültür-sanat, askeriye-güvenlik, istihbarat ve basın-yayım alanında çok önemli roller üstlenmiştir (Karabulut, 2019: 56-77). Kolhoz döneminde bir diğer adıyla Kollektifleşme yapısının sosyo-ekonomik eksikleri bulunmaktaydı. 1950 yılının sonuna kadarki dönemde pasaportu olmayan kolhozcuya izinsiz kendi tarım sınırları dışına çıkma veya istediği tarım türüne geçme hakkı tanınmıyordu. Diğer yandan kolhozlar, sanki çalışma kamplarını andırıyordu. Azerbaycan halkının milli ahlaki değerlerine yabancı bir kurum, dinsizliğin sembolü, kadınlar için meşakkatli bir çalışma kampı gibiydi. Kolektifleştirme sırasında tüm köylüler SSCB'nin uzak bölgelerine sürgün ediliyor, binlerce insanın malına el konuluyor, siyasi hakları ellerinden alınıyordu. On binlerce insan Kolektifleştirmeye kurban gitmiş; kurşuna dizilmiş, suçsuz yere hapis cezasına mahkûm olmuştu. Böylece 1929 yılından itibaren devletin uyguladığı

Kolektifleştirme politikası Azerbaycan köylüsü için tam anlamıyla bir faciayla sonuçlanmıştır. Binlerce insan, ata topraklarından sürgün edilerek, köyleri yerle bir edilmiştir. 1930'lu yıllarda Stalin'in müdahalesiyle Azerbaycan Türklerinin isminin Azerbaycanlı, Azerbaycan Türkçesi'nin ise Azerbaycan dili olarak adlandırılmaya başlanması, camilerin kapatılması, dini tören ve bayramların kutlanmasının yasaklanması vb. uygulamalar Azerbaycan halkını kendi tarihsel kökenlerinden ve milli değerlerinden koparma gayretleri olarak değerlendirilmiştir (İsmayılov, Hesenov ve Gaffarov, 1994: 165). Özellikle dine ve düşünce özgürlüğüne yönelik öyle keskin eylemler yapıyordu ki Azerbaycan basınının milli gururu olan "Molla Nasreddin" dergisini "Mubariz" dergisiyle değiştirmek düşüncesi ortaya atılmıştır. Ama derginin sadece bir kere yeni "Allahsız" adı ile yayınlanmasından sonra, Molla Nasreddinciler derginin bu adla basılmasındansa hiç basılmamasına karar vermişlerdir (Qarayev, 1996: 59).

Sovyet hükümeti insanların söz, ifade ve inanç özgürlüklerini bastırmaya çalışıyor, camiler yıkılıyor, depolara dönüştürülüyor din adamları halk düşmanı ilan ediliyor ve takibe alınıyordu. Sadece 1928-1929 yıllarında Sovyet Hükümeti'ndeki en etkili siyasal örgüt olan Genç Komünistler Birliği'nin kısa adı olan Komsomol örgütü tarafından 780 cami kapatılmıştır. Din karşıtı propagandalar 1930'lu yılların başlarında daha da güçlenmiştir. 1930'ların ikinci yarısında, basında din ile ilgili aşağılayıcı yazılar çıkmaya başlamış, din karşıtı propaganda adı altında Azerbaycan halkının milli geleneklerine de karşı çıkmıştır. Öncesinde resmi şekilde belirtilen hatta 1921 yılında tatil günü ilan edilen Nevruz bayramı 1930 yıllarında "anti inkılap" karakteri olarak görülmüş ve Nevruz kutlanması yasaklanmıştır. Örneğin "Komünist" gazetesi⁶ *Baş məqalə*'de şöyle yazmıştır: "*Böyle rezil bir olay gerçekleşmiş: Burada Nisanın ortalarında güçlü yağmurlar zamanı, şehrin farklı kısımlarında gençler (bunların içerisinde liseliler de vardı) 'Godu Godu' süsleyerek ve dua okuyarak şehri dolaşmışlar ki yağmur dursun ve böyle bir yalanla harçlık toplamışlar.*" (Baş məqalə, *Komünist Gazetesi, 1931: 1*). Godu Godu Azerbaycan halkının asırlardır muhafaza ederek koruduğu ve Nevruz bayramında icra ettiği bir gösteridir. Buna dini benzetme yapmak ve özellikle hile katmak, vicdan ve söz özgürlüğünün kaba bir şekilde ihmal edilmesi demektir.

5. Sovyetler Döneminde Azerbaycan Basını ve Azerbaycan Dili

Azerbaycan'ın 1920'deki işgalinden sonra birçok alanda olduğu gibi basın ve habercilik alanında da Sovyet ideolojisinin etkileri görülmüştür (Enserov, 2010: 270-277). Başka bir deyişle, Gramsci'nin hegemonya kavramında "*egemen sınıfın bütün diğer ve tabakalar üzerindeki ideolojik ve politik üstünlüğüdür*" (Keskin, 2014: 106) şeklinde ifade ettiği gibi, Sovyet ideolojisinin Azerbaycan halkının basın yayın faaliyetleri üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı söylenebilir. Bilindiği üzere, toplumsal oluşum ve gelişim iletişim ve iletişim araçları ile ilişkilidir (Oskay, 2000: 320). Kitle iletişim araçlarının toplumlarının kültürel gelişimlerinin sağlanması açısından da önemli bir işlevi olduğu bilinmektedir. Nitekim kültürün önemli parçalarının ne olduğunun veya nasıl olması gerektiğinin halka aktarılması ve bu şekilde kültürel faaliyetlerin yaşatılması açısından medya son derece önemli bir işleve sahiptir. Medyaya dâhil olan araçların kullanılması yoluyla kimi zaman kültürel anlamda yozlaştırma, insanların karakteristik

⁶ Komünist gazetesi 1919 yılında kurulan Azerbaycan solcularının en önemli gazetesidir. Gazete Azerbaycan Sovyet iktidarı kurulduktan sonra da yeni Sovyet cumhuriyetinin resmi yayın organı olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1920 yılından sonra da tüm Kafkasya'da okunur hale gelmiştir (Hasangarayev, 2017)

özelliklerinin bozulmasına neden olan olayları ortaya çıkarma veya yapılarda bozulmalara neden olma, kimi zaman ise kültürü geliştirme, yaşatma ve bireylerin düşünsel, zihinsel sağlıklarını iyileştirmeye katkıda bulunduğu bilinmektedir (Scannell, 1992: 13). Bu sayede iletişim araçlarından medya kendine özgü bir kültür yaratır ve bu kültürün genişlemesine yol açar (İrvan, 2014: 15). Bu bağlamda kültüre vurulacak darbe için medyayı kontrol altında tutmayı ifade etmek yanlış olmayacaktır. Azerbaycan Türk Kültürünün genişlemesi ve yaygınlaşmasını örselemek amacıyla 1930'lu yıllardan itibaren Azerbaycan'da iletişim araçları olan basın ve edebiyat alanlarında Türkçü ve milliyetçi düşünceler dile getirenler “Pantürkçü” ve “halk düşmanı” olmakla suçlanmaya başlanmışlardır. Bu dönemde türlü cezalandırmalardan biri de sürgün etme yöntemi idi. Azerbaycan'da sürgün edilenler belli başlı suçlarla itham edilirdi (Qasımov, 1998:102):

1. Merkezde Stalin'e, Azerbaycan'da Bağirov'a karşı suikast girişiminde bulunmak,
2. Pantürkizm taraftarlığı yapmak,
3. Anti inkılap kuruluşunun üyesi olmak ve milliyetçilik faaliyetlerinde bulunmak,
4. Tek Türk –Tatar devletinin kurulmasına yönelik faaliyetlerde bulunmak,
5. Milli Cumhuriyetin silah gücüyle SSCB'den ayırmaya çalışmak.

SSCB'de herkesten çok Türklere darbe vuruluyordu. 1926 yılında Birinci Türkoloji Kurultayının ortak Türk alfabesi ve imlasi hakkındaki kararlarını, kurulmakta olan Türk manevi birliğini aradan kaldırmak için kurultayın neredeyse tüm katılımcıları, “Pantürkizm”, “milliyetçi”, “anti inkılapçı” adı altında katledilmiştir. “Türk” adı yasaklanmış, Türklerin gerçeklerin çarpıtılarak adeta sahte tarihini yazma işi yabancı tarihçilere verilmiştir. Geçmişlerini öğrenmemeleri için Arap alfabesinde olan kadim Türk elyazması kitapların neredeyse hepsi yakılmış ve alfabe birkaç kez değiştirilmiştir.

Azerbaycan Türklerinin Türkçe sözlerden uzaklaştırılması, Azerbaycan Türkçesi'nde karşılığı olduğu halde Rus kelimelerinin edebi eserlerde ve basın yayın faaliyetlerinde kullanımına gayret gösterilmiştir. Eserlerinde Arap, Fars ve Türk kökenli kelimeleri kullanan yazarlar, gazeteciler aşağılanmış, anti inkılapçılık ile suçlanmışlardır. Yusuf Vezir Çemenzeminli “Studentlər” eseriyle ilgili “Komünist” gazetesi “Talebeler” başlıklı yazıda; *“Bu eser Azerbaycan işçilerine yabancı, çürük, Osmanlıca, Arapça ve Farsça kelimeleri, ifade ve malzemeleri ile doludur. ‘Studentlər’ eserinde zararlı etkisinin çok korkutucu ve tehlikeli durumda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır”* ifadelerini kullanmıştır (Mammadli, 2008: 34).

“Ədəbiyyatqəzeti” (Edebiyat Gazetesi) sayfalarında dil meselelerine geniş yer verilmiş ve Sovyet devletinin, genel olarak bir halkın elinde büyük bir silah, kışkırtma ve propaganda için en önemli bir vasıta olduğu söylenmektedir. Aynı zamanda dil, milli mücadelenin en keskin aracı olarak da görülmüştür. Füyuzat dergisinde yayınlanan “Azerbaycan dilinin sağlam, telaffuzu uğruna” adlı makalede, yazının dili eleştirilmiş ve derginin editörü Alibey Hüseyinzade halk düşmanı ilan edilmiştir. Derginin dilinde çok sayıda Türkçe kelimenin kullanılmasını ve Füyuzat'ta çalışanların Arap, Fars ve Osmanlı lehçelerini kullanmak suretiyle Pantürkizm ve Panislamizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle suçlanmışlardır. Ayrıca Rusların baskısıyla makalede Rus dili övülmüş ve Azerbaycan dilinin de en kısa zamanda değiştirilmesinin, Sovyetleşmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Yani onlara göre Azerbaycan dili bir an önce Ruslaşmalıydı. Bu

nedenle birçok tavsiyede bulunuluyordu. Örneğin; Rus dilinde sonu “logiya”, “iya” ekleriyle biten kelimeler Azerbaycan dilinde de Rusçadaki gibi gösterilmelidir; ideologiya, biologiya, Daniya, Norvegiya, konferensiya gibi (Bayramlı, 2008: 5).

Sosyal bir olgu olan dil, sosyal canlılığın ve sosyal emeğin de bir ürünüdür. Toplum ile birlikte değişmesi nedeniyle dilin değiştirilemeyen bir sistem olduğu söylenemez. Tam tersi dili, her zaman değişen, gelişen bir kategoride görmek gereklidir. Azerbaycan uzun bir süre Farsların ve Arapların esareti altında kalmıştır. Bu nedenle Azerbaycan dilinde Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılması doğaldır. Lakin Azerbaycanlı aydınlar S. Mümtaz, B. Çobanzade, E. Nazim bu kelimeleri Azerbaycan diline daha yakın kelimelerle, Türkçe kelimelerle değiştirmek istemişlerdir. Mümtaz, eski Türkçe kelimeleri yeniden ortaya çıkarıyor, ya da Azerbaycan dilinin kendi imkânlarından yararlanarak yeni kelimeler oluşturuyordu. “*Ana dilimiz oldukça zengindir. Sadece çalışmak ve kaybolmuş kelimeleri aramak ve bulmak gerekiyor*” diyen Mümtaz, ilk olarak “Dilmac” sözlüğünü yazmıştır. “Dilmac” sözlüğünde 944 Arapça-Farsça kelimenin Türkçe karşılığı kullanılmıştır. 500 kelimededen oluşan sözlüğüne hayatının 13 yılını adayan Mümtaz ve meslektaşları için “Saf revolyusion (devrim) Azerbaycan dili uğrunda” isimli makalede “Türkleştirme” adı altında dili tamamen bozmaya çalıştıkları eleştirisi yazılmıştır. Makalede şöyle birkaç örnek de gösterilmiştir: revolyusiya–inqilab (devrim), Parij - Paris, qlobus – yertopu(Yerküre), vb. Bu şekildeki kelime yaratıcılığına “Komünist” gazetesi “Yayınevlerine dikkat” başlıklı yazısında milliyetçilik, dincilik, düşüncelerinin halk arasında yayılması olarak bakıyordu. “Nəşriyyatorqanlarına daha artıqdıqqət” (Yayınevlerine daha fazla dikkat edilmesi gerek) başlıklı yazıda ise “halk düşmanı” ilan edilen R. Ahundov, E. Kerimov, M. Hüseyinov, B. Çobanzade gibi kişilerin katılımı ile hazırlanan kitapta Azerbaycan diline büyük darbeler indirildiği, onun Fars, Arap ve Osmanlı dili ile bozulmaya teşebbüs edildiği not düşülüyordu (Məmmədli, 2008: 35). Sovyet hükümeti bozulmaya çalışılan Türkçenin özüne dönmesine kesinlikle fırsat vermiyordu. Çünkü Sovyet hükümeti, dili keskin bir sınıf mücadelesi yöntemi ve insan manipülasyonunun en güçlü aracı olarak görüyordu (İnce, 2020: 92-103).

1933-1953 yılları arasında Azerbaycan KP MK'nin (Azerbaycan Komünist Partisi) genel sekreterliği görevini yürüten Mir Cafer Bağirov 'un Ermenilerden oluşan çevresi ve ekibi ile birlikte Azerbaycan'ı yönetiyorlardı. Bu kişiler Akopov, Markaryan, Grigoryan, Asaturov, Yemelyanov, Sumbatov-Topuridze, Borshev ve diğerleridir. Onlar Stalin'in, Mikoyan'ın ve Beria'nın verdiği tüm emirleri vahşetle uyguluyor, bu zulme kendi arzu ve isteklerini de ekliyorlardı. Halkın kahraman evlatlarına yapılan zulümlerde Ermeniler özel çaba gösteriyordu. Bu yıllarda Azerbaycanlılar savcılıklara ve başka hukuk kurumlarına nadiren işe alınıyordu. 60 müfettişten sadece 4'ü Azerbaycanlıydı. Bütün bunların sonucunda, 1937 yılında, Bakü'de Akhundov, Garayev, Afendiyev, Musabeyov, Vazirov, Bunyadzade, Safarov, Khanbudagov ve başkaları parti ve Sovyet işçilerine “anti inkılapçı milliyetçi merkezin işi” adı altında işkenceler görüyordu. 1937 yılının Haziran ayında gerçekleşen Azerbaycan Sovyet Yazarlar Birliği toplantısında Javid, Sanilin ve Mushfiq halk düşmanı oldukları gerekçesi ile birlikte çıkarılmıştır. Yusuf Vezir Çemenzemlini'nin, Mumtaz'ın, Huseyn'nin, Gantamir'in, Musakhanli'nin, Ganizade'nin ve Gurban Musayev'in ise bir arada kalmasının mümkün olmadığı öngörülmüştür. Böylelikle, 1937-1938 yıllarında Azerbaycan'da 40 bin civarında insan asılsız suçlamalarla tutuklanarak hapsedilmiştir. 1937-1940 yılları arası her yıl 12 bin insan

hapsediliyordu. 1930-1940 yıllarında ve 1950'li yılların başlarında 70 binden fazla insan ceza önlemlerinin kurbanı olmuştur ki, bunun 29 bini aydınlardır (Məmmədli, 2008: 36).

Shaumyan, Mirzoyan, Mikoyan çetesi başta olmak üzere Ermeni kökenli yönetici işçiler uzun yıllar imparatorlukta Türk karşıtı eylemleri gerçekleştirerek Azerbaycan halkına büyük darbeler vurmuşlardır. Ermeni asıllı bu yöneticilerin eylemlerinden ötürü Stalin-Beriya sürgünleri Azerbaycan'da çok zor geçmekteydi. Demokrasinin karşıtı rejimler arasında yer alan totaliter rejime (Linz, 1984: 25) sahip olan Sovyetler döneminde yüz binlerce Azerbaycanlı, özellikle aydınlar “halk düşmanı”, “eşkıya”, “milliyetçi”, “Pantürkist”, “Panislamist” vb. olmakla suçlanmış, kimileri kurşuna dizilmiş, kimileri de Sibiryaya, Kazakistan'a, Orta Asya'ya sürgün edilmişlerdir. Korkunç terör yıllarında 29 bine yakın Azerbaycanlı aydından bazıları katledilmiş, bazıları da sürgün edilmiştir (İnce, 2020: 93).

Huseyn Javid, Ahmad Cavad, M. Mushfig, Yusif Vazir Chamanzaminli, Salman Mumtaz, Seyid Huseyn, Mikayil Mushfig, Tagi Shabhazi, Soltan Majid Ganizade, Ali Nazmi, H. Sanili, M. Baharlı gibi yazar, şair ve bilim insanları, Akhundov, Garayev, Afendiyev, Musabeyov, Vazirov, Bunyadzade, Sultanov, Ildirim, Huseynov ve siyasi memurları ile Azerbaycan Askeri Birliğinin Gamboy Vazirov, Jamshid Nahchivanski, Talibzade gibi yetenekli komutanları 1937-1938 yılları arasında yabancı devletlere bilgi sızdırmakla, anti inkılapçılıkla ve Pantürkizm faaliyetlerinde bulunmak gibi suçlamalarla yargılanmış ve öldürülmüşlerdir. Sovyet İmparatorluğuna karşı mücadele eden Azerbaycanlılara verilen cezalar, Rus şovenistleri ve Ermeni milliyetçileri tarafından daha şiddetli olarak uygulanmıştır (Bünyadov, 1993: 87).

1937 yılında İsmayılı, Alibayramlı (şimdiki adı Şirvan), Cebayıl, Astarhanbazar (şimdiki adı Celilabad), Gonagkent ilçeleri ve çevresinde yürütölen gece operasyonlarında 70 bin kişi tutuklanarak sürgün edilmiş, 3000'den fazla kişi de katledilmiştir. 1937 yılında “Komünist” gazetesi “yaratıcılıq taktikası” şöyle yazmıştır: “*Partinin en keskin ve kuvvetli silahı olan o gazeteler Japon-Alman-Troçkist ajanlarının mahkemelerinden gerekli sonuçları çıkarmış, halk düşmanlarını tanımayı öğrenmiş ve kendi okuyucularını asıl uyanık devrimci ruhunda yetiştiriyor.*” (“Yaratıcılıq taktikası”, Komünist Gazetesi, 1937: 1). Buradan da anlaşılacağı üzere bu tarz ideolojinin mevcut olduğu bir dönemde basının özgürlüğü söz konusu değildir. Bu nedenle de 1930'lu yıllarda kelime özgürlüğü basından uzaklaşarak yazarlar metinlerinde gizli, dolaylı anlatıma geçmiştir. Yazarlar için düşünceleri dolandırıp dolaylı yolla anlatmak daha kolaydır. Karakterlerin ve hayvanların dili ile düşünceleri topluma ulaştırmak belki de mümkündür. Ama gazetecilikte olduğu gibi konuşmak, adrese teslim düşünceler, eleştiriler; aynı zamanda gerçekçi kişilerin olması gazetecilerin işlerini oldukça zorlaştırmıştır.

1930'lu yıllarda basın sadece üst makamlardan aldığı emirleri hayata geçirmiş, adeta propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Basının özgür olmasının önemi, basının kamu üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Basın özgürlüğünü iki açıdan incelemek gerekir: basın hem yazarlara fikirlerini serbestçe ifade etme, hem de insanlara haber, fikir ve bilgilere istediği gibi ulaşma hakkı verir (Dönmezer, 1976: 94). 1937 yılının Ocak-Şubat aylarında “Komünist”, “Ədəbiyyatqəzeti” (Edebiyat Gazetesi), “İnqilab ve mədəniyyət” (Devrim ve Kültür) gazeteleri SSCB Savcılık Ofisinin “Trotskiçi Merkezi” ile ilgili yasal süreçle, Troçkilerin hainlikleriyle ilgili bilgiler yayınıyordu. 21-23 Ocak tarihli sayısında ise yasal sürecin planları yayınlanmış, Pyatkov, Radek, Sokolnikov ve onlarla birlikte protestocular, Stalin'e suikast planları hazırlanmasından

suçlanıyorlardı. Sovyet basınının çarpıtcı haberleri neticesinde gerçeklerden habersiz olan halk her yerde, her şehirde tek bir şeyi talep eder olmuştu: “Ölüm, hainlere ölüm!”. 1938 yılı sonunda gerçekleştirilen repressiya uygulamaları sonucunda basın ve yayın faaliyetleri Sovyet idaresinin hâkimiyetine girmiştir. Bunların yanında Azerbaycan Sovyet Yönetimi kitapları yakarak Azerbaycan gençlerinin geçmişlerine ait bilgilere ulaşmalarını engellemiştir (Teğın, 2017)

Sonuç

Herkes, bilgi edinme, haber alma, özgür düşünce ifade ve serbest eleştiri hakkına sahiptir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılmasının başlıca yolu olan basın ve yayın faaliyetlerinin özgürce yürütülmesi ile ilişkilidir (Koloğlu, 2006: 169). Her toplumda olduğu gibi Azerbaycan’da da basın yayın faaliyetleri başta gazete olmak üzere radyo gibi kitle iletişim araçları toplumun bilinçlenmesinde ve aydınlanmasında büyük rol oynamıştır (Teğın, 2017). Kendini dünyanın en demokratik, en özgür devleti, en insancıl toplumu olarak tanıtan bir ülkede insan hak ve özgürlükleri her zaman ihlal edilmiş ve öz vatandaşına insanlık dışı muamele yapılmıştır. Keane (2015: 21)’nin de vurguladığı gibi basın özgürlüğü oksijen gibi insanların en doğal hakkıdır ve hiçbir güç bunu insanların elinden alamaz. Benzer şekilde, Erdoğan (2011: 461) ve Mill (2004: 99-100) düşünce ve ifade özgürlüğünün, düşünceleri söz, yazı veya görsel yollarla ifade etmenin önemini vurgulamıştır. Buna rağmen, Azerbaycan dâhil Sovyetler Birliği’ndeki tüm ülkelerde, otoriter rejimin kendi bağımsız görüşü ve özgür düşüncesi olan vatandaşlara karşı toplu sürgünleri organize etmesi buna örnek teşkil etmektedir. Toplu sürgünler genellikle açık fikirli, tecrübeli ve yetenekli, sözünü esirgemeyen parti ve devlet memurlarına uygulanmıştır. Bazen korku algısını oluşturmak için, sessiz ve günahsız insanlar, işçiler ve kolektivizasyon sürecindeki köylüler sürgünün kurbanı olmuşlardır. 1930’lu yıllar siyasi sürgünlerin daha fazla olduğu yıl olmuştur. İmparatorluğa katılan halkların hepsi ve onun bir parçası olan Azerbaycan halkı daha çok kayıplar vermek zorunda kalmıştır.

Sovyetler Birliği’nin Repressiya Döneminde Başta Azerbaycan halkı olmak üzere Sovyetler Birliği içerisindeki Türk halklarının bir arada tutulmasını sağlayan ise, zor koşullar içerisinde yürütülmeye çalışılan basın yayın faaliyetleri olmuştur. Kitap, gazete ve dergi gibi yayınların başta dil olmak üzere, din ve kültürel sosyal değerlerin yaşatılması, yayılması noktasında etkisi yüksek olmuştur. Yayınlanmaya çalışılan gazeteler ve/veya yazılan köşe yazıları ile halkın umutları canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bir nevi yayımlanmaya çalışılan gazeteler ve yazılar ile Azerbaycan haklı toplumsal olarak iletişim kurmaya çalışmıştır. Repressiya dönemindeki yüksek baskı ve yıldırma politikaları başta Türk halkları olmak üzere tüm azınlıklar açısından kanlı olaylara sahne olmuştur. Azerbaycan’da Sovyet rejiminin hâkim olduğu dönemde, kendi ideolejilerine aykırı olan gazete ve dergilere sansür uygulanmış, yazarlarının büyük bir kısmı da ya takibe alınmış ya da sürgüne gönderilmiştir (Akarslan, 2019: 19).

Öte yandan devlet basını veya rejim taraftarı basın organlarının yalan, yanlış ve maksatlı haberleri ile kışkırtılan Sovyet şovenizmi, beraberindeki Ermeni milliyetçiliğinin artışı ile halk arasında da yükselen düşmanlığa yerini bırakmıştır. İfade özgürlüğünün kısıtlanması, basın ve yayın alanında da kendisini göstermiş, Azerbaycan Türkü olan aydın ve yazarlar gözaltına alınmış, sürgün edilmiş ve hatta ölüme mahkûm edilmişlerdir.

Kaynakça

- Abbasov, A. (1986), *Mətbuat Və Ədəbiyyat*. ADU nəşriyyatı.
- Akarşlan, Z. (2019). Azerbaycan'da Kültürel Uyanış ve Basın, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 8(1), 1-22.
- Andican, A. (2003). *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. Emre Yayınları.
- Bayramlı, O. (2008). *Ali Bey Hüseyinzade – Seçilmiş Eserleri*. Çarşıoğlu Neşriyat.
- Bünyadov, Z. (1993). *Qırmızıterror*. Azerbaycan Matbaası.
- Dönmezer, S. (1976). *Basın ve Hukuku*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Əliyev, E. (2003). *Azərbaycan SSR-də XX Əsrin Siyasi Repressiya Qurbanları, Hüquq Ədəbiyyatı Nəşriyyatı*.
- Enserov, V. (2010). Sovyetler Birliği Dönemi ve Sonrasında Azerbaycan'da Haber Ajansları, *Selçuk İletişim Dergisi*. 6(2), 270-277.
- Enserov, V. (2011). Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Görsel- İşitsel Yayıncılık ve Habercilik Anlayışı. *Atatürk İletişim Dergisi*, 1, 131-148.
- Erdoğan, İ. (2011). *İletişimi Anlamak*. Pozitif Matbaacılık.
- Ergün, İ. (1992). *Türkiye Modeli ve Türk Kökenli Cumhuriyetlerle Eski Sovyet Halkları*. Yeni Forum Dergisi Yayınları.
- Gahramanlı, N. (2019). Stalin Döneminde Sönen Hayatlar: Azerbaycan Kadınlarının Sürgün Hayatı. *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7(19), 165-179.
- Hasangarayev, T. (2017). *Azerbaycan Komünist Gazetesi" Ne Göre Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1945)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi.
- İnce, M. (2020). Basının propaganda amaçlı kullanılması; Azerbaycan millî mücadelesi ve muhaceret basını. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 6, 92-103.
- İrvan, S. (2014). *Medya, Kültür, Siyaset*. Pharmakon Yayınevi.
- İsmayılov, E., Hesenov, C. ve Gaffarov, T. (1994). *Azerbaycan Tarihi*. Öğretmen Neşriyyatı.
- Karabulut, F. (2019). Cengiz Dağcı'nın ve Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kolhozlar ve Kolhoz Sisteminin Ruslaştırmadaki Rolü, *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7 (16), 56-77.
- Karataş, M. (2018). Sovyet Dönemi Azerbaycan Matbuatından Kommunist Gazetesinin Dili. Koç, Y. Ve Cengiz, M. (Ed.). 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası içinde s. 857-874.
- Keane, J. (2015). *Medya ve Demokrasi*. Ayrıntı Yayınları.
- Kerimova, L. (2017). Sovyet İhtilali Sonrasında Oluşan Bağımsızlık Fikrinin Kafkasya'daki Yansımaları 1917 İhtilali'nden Sonra Azerbaycan'da Tarih Yazımının İnşası. Sancaktar, F. M., Askeroğlu-Askan, A., Ferhatoğlu, F. ve Bayram, C. (Ed.), *Ekim 1917 Sovyet İhtilalinin Yüzüncü Yılında Türk Dünyasındaki Bağımsızlık Fikri Ve Siyasi Hareketler Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 188-215). Türk Ocakları İstanbul Şubesi.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. Pozitif Yayınları.

- Keskin, F. (2014). *Politik İletişim Sözlüğü*. İmge Kitabevi.
Komünist Gazetesi, 21 Mart 1930.
Komünist Gazetesi, 3 Mart 1931.
Komünist Gazetesi, 15 Ağustos 1937.
- Linz, J. J. (1984). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev. Özbudun, E. Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları.
- Məmmədli, P. (2008). *Sovyet Basınında Sansür*. Naşirjunalı.
- Mill, J. S. (2004). *Hürriyet Üstüne*. Çev. Dostel, M. O., Liberte Yayıncılık.
- Repressiya: Gizlin Və Gerçəkləri İlə. (2021, 23 Ağustos). Erişim adresi <https://edebiyatqazeti.az/news/muzakire/1248-repressiya-gizlin-ve-gercekleri-ile>.
- Oskay, Ü. (2000). *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri: XIX. Yüzyıldan Günümüze Kuramsal Bir Yaklaşım*. Der Yayınları.
- Qafarov, V. (2008). Ekim 1917 Devriminden Sonra Bolşevik Rusya'nın Azerbaycan Siyaseti ve Bakü Sorunu. *Gazi Akademik Bakış*, 3,139-151.
- Qarayev, Y. (1996). *Tarix: Yaxından Və Uzaqdan*. Azərənəşir.
- Qasimov, C. (1988). *Repressiyadan Deportasiyaya Doğru*. Bakı Mütercim.
- Scannell, J. J. (1992). *The Effect Of Financial Aid Policies On Admission And Enrollment (Admission Practices Series)*. College Board Publications.
- Teğın, E. (2017). Azerbaycan'da Sovyet Rejiminin Kuruluşu Ve Kızıl Kırgın (Repressiya). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi.
- URL-1 <https://fatimekerimli.wordpress.com/2017/04/27/kommunistin-28-apreli-1930-cu-ill%C9%99rin-n%C9%99sr%C9%99ri/> Erişim Tarihi: 10.08.2021

Ekler

Şekil 1. Komünist Gazetesi, 28 Nisan 1930 (URL-1)

Şekil 2. Komünist Gazetesi, 1 Kasım, 1928. (Kommunist, 1928/11/01/N255, Akt. Karataş, 2018)